

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING AHAMIYATI

Shabbazova D.R.

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti

Tayanch so'zlar: kompetensiya, kompetentli bo'lish, kompetentlik, kommunikativ kompetensiya, kompetensiyaviy yondoshuv.

Ключевые слова: компетентность, компетентность, компетентность, коммуникативная компетентность, компетентностный подход.

Key words: competence, being competent, competence, communicative competence, competence approach.

XXI asrning birinchi o'n yilligida ilm–fan, texnika va texnologiyaning rivojlanishi dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta'lim paradigmasini o'zgartirib, o'quv jarayoni nazariy bilimlar berishdan kreativ fikrlashga chorlash natijasida olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga qarab o'zgardi. Zero, amaliyotda foydalanilayotgan tizimli faoliyatli yondashuvga asoslangan Davlat ta'lim standartlari jamiyatning ijtimoiy–ma'naviy va madaniy taraqqiyoti hamda O'zbekistonning 2030-yilgacha barqaror rivojlantirish strategiyasi talablariga to'la javob bermadi.

XX asr oxirida o'tgan ta'lim bo'yicha xalqaro kongressda pedagog-olim J.Delorf "Ta'lim – yashirin xazina" nomli ma'ruzasida "ta'lim tayanadigan to'rt jihatni ta'riflab berildi: – bu bilishni o'rganish, bajarishni o'rganish, birgalikda yashashni o'rganish, yashashni o'rganish". Uning fikriga ko'ra, bajarishni o'rganish deyilganda, nafaqat kasbiy malakaga ega bo'lish, balki keng ma'noda kompetentli bo'lish guruhlarda ishlay olish va ish paytida yuzaga keladigan ko'plab murakkab vaziyatlardan muvaffaqiyatli chiqib keta olishi nazarda tutiladi.

Ingliz olimi J.K.Raven shaxsning ijtimoiy jihatdan "samarali xulq-atvori xususiyatlari ro'yxati"ni keltirib, kompetentlik asoslarini yaratdi. Uning

fikriga binoan umumta'lim tizimi o'quv jarayoni o'quvchilarning bilimdonlik, ijtimoiy harakatchanlik, iqtisodiy va madaniy moslashuviga har tomonlama yo'naltirilishi zarur. "Davlat maktablari mukammal ta'lim bera olishlari uchun turli xil qadriyatlar va tanlov erkinligini hisobga olib, o'z o'quvchilariga bu imkoniyatlarni yaratib berishiga to'g'ri keladi".

Kompetensiyaviy ta'lim yondashuvining asosiy g'oyasi ta'lim jarayonida o'quvchilarga ko'proq erkinlik va mustaqillikni taqdim etuvchi sharoitlarni yaratishdan iborat.

Ma'lumki, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'qitish muhitining o'quvchi imkoniyatlariga moslashtirilishi ta'lim turi sifatida o'quvchining "fikrlash va harakat strategiyasini inobatga olgan holda, uning shaxsi, o'ziga xos xususiyatlari, qobiliyatini rivojlantirish"ni nazarda tutadi.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim o'quvchini ta'lim tizimiga moslashtirishni emas, aksincha, o'quvchini o'z-o'zini rivojlantirishga, o'zining ichki imkoniyatlari, qobiliyatlarini to'la namoyon eta olishiga, mustaqil bilim olishga, bilish faolligini oshirishga zarur sharoitni vujudga keltirishi zarur.

Shaxsga yo'naltirilgan ta'limda o'quvchining inson kim va qanday kasb egasi bo'lishidan qat'i nazar, shaxsiy hayoti va ijtimoiy munosabatlarda faol ishtirok etish uchun egallashi lozim bo'lgan layoqatlar: kommunikativ bo'lishi, axborot bilan ishlay olishi, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirishi, ijtimoiy faol bo'lishi, umummadaniy xislatlarga ega bo'lishi nazarda tutiladi.

Demak, shaxsga yo'naltirilgan va kompensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim bir-birini to'ldiradi, unisi ham, bunisi ham ijtimoiy ahamiyatga va o'zaro tarkibiy ta'sirga ega, degan xulosaga kelish mumkin.

Kompetensiyaning ko'plab talqinlari bilan bog'liq holda uning yagona haqiqiy ta'rifini shakllantirish mushkul. Amaldagi barcha lug'atlar, jumladan, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" va "O'zbek tilining izohli lug'ati"dagi ta'rif (u yoki bu sohadagi bilimlar, tajriba) "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalarini chegaralab qo'yadi. Ushbu atamaning mazmun va mohiyatini pedagog, psixolog, iqtisodchi va metodist olimlar tomonidan turlicha talqin etiladi.

Rus tadqiqotchisi N.I.Mayorova "bu bilan bog'liq bo'lgan muammo psixolingvistika nuqtai nazaridan izohlanadi: «kompetensiya» tushunchasi ramziy ma'noga ega bo'lib, haqiqatan ham mavjud ob'yektlar bilan bog'liq emas va shuning uchun ularni aslida ko'rsatib bo'lmaydi. Boshqa tomondan, ushbu tushuncha har qanday bilim sohasi uchun universal, shuning uchun uning yagona, mutlaqo to'g'ri ta'rifini yaratish deyarli mumkin emas", – deb biladi.

Ushbu tushunchalarni ilmiy-nazariy jihatdan ajratish haqidagi ba'zi konstruktiv fikrlarni B.I.Hasan asarlarida keltirilgan: “Kompetensiya – bu da’vo qilingan yoki erishish uchun maqsad etib belgilangan sifat, kompetentlik – bu ma’lum bir odam xohlagan yoki zimmasiga yuklangandan keyin erishgan qiymatlik”. Jiddiroq farqlarni A.V. Xutorskoyning quyidagi ta’riflarida ko’rish mumkin: «Kompetensiya shaxsning muayyan predmet va jarayonlarga nisbatan o’zaro chambarchas bog’liq hamda samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo’lgan xususiyatlar (bilim, ko’nikma, malaka va usullari) yig’indisi. Kompetentlik insonning faoliyat predmetiga nisbatan shaxsiy munosabatini o’z ichiga oluvchi muayyan kompetensiyaga ega ekanligidir. A.V.Xutorskoy kompetentlik tushunchasiga ta’rif berganda, shaxsning nafaqat kasbiy tajribasi, balki uning bilim doirasi kengligini nazarda tutadi. Binobarin, kompetentlikka ega bo’lish muayyan bilimlar va muayyan layoqatga ega yoki muayyan holatdan xabardor bo’lish, kompetensiyaga ega bo’lish esa, muayyan bir sohada ma’lum imkoniyatlarga ega bo’lish demakdir.

Olima O.Musurmonova “Kompetentlik deganda, ko’pincha shaxsning faoliyat yuritishga umumiy qobiliyati va uning kasbiy tayyogarliligiga namoyon bo’luvchi bilim va tajribalarga asoslangan integrallashgan sifatlar nazarda tutiladi. Demak, kompetensiya va kompetentlik tushunchalari bilim, ko’nikma va malaka tushunchalaridan kengroq, chunki ular shaxsning yo’naltirilganligi, muammoni his qila olishi, egiluvchan fikrlashga ega bo’lishi kabi sifatlarni o’z ichiga oladi.

“Kompetentlik” tushunchasi nafaqat aniq bilim va ko’nikmalar, balki aniq strategiya, mos hissiyot va munosabat, shuningdek, butun bir tizimni boshqarish mexanizmi mavjud ekanligi talab etiladigan murakkab amaliy masalalarni hal etish bilan bog’liq”, – deb ta’kidlaydi.

Demak, kompetensiya va kompetentlik o’rtasida sezilarli darajada aniq farq bor va bu biz uchun muhim, “kompetentlik” tushunchasi “kompetensiya” tushunchasiga qaraganda sub’yektiv-shaxsiy omilning yuqori darajada namoyon bo’lishidan darak beradi.

“Kommunikativ kompetensiya” tushunchasiga Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan “Umumiy o’rta va o’rta maxsus, kasb-hunar ta’limining umumta’lim fanlari bo’yicha Malaka talablari”da “ijtimoiy vaziyatlarda ona tilida hamda birorta xorijiy tilda o’zaro muloqotga kirisha olishni, muloqotda muomala madaniyatiga amal qilishni, ijtimoiy moslashuvchanlikni, hamkorlikda jamoada samarali ishlay olish layoqatlarini shakllantirishni nazarda tutadi”, – deb ta’rif berilgan.

“Kompetensiya” atamasining mazmun-mohiyati muvaffaqiyatlilik, natijalilik, yutuqlilik kabi tushunchalar bilan tavsiflanar ekan, nazarimizda bu kabi yondashuv ta’riflanayotgan tushunchaning ma’nosini potensial ro’yobga chiqarishga yetarli emas. “Kompetentlik” semantik ma’no nuqtai nazaridan “daraja” va “nisbat munosabat”ni talab etadigan tushuncha.

Ma’lum bo’lishicha, aqlli, ijodkor, iqtidorli bo’lmagan o’quvchilar ham muayyan faoliyat turlari uchun rag’batlantirilsa va amaliy tajriba to’plasa intellektual jihatdan muvaffaqiyatli deb nomlanish huquqiga ega. Bunga qo’shilmalik qiyin, ayniqsa, bunday vaziyat kompetensiyaga asoslangan yondashuv tushunchalarini shaxsga yo’naltirilgan ta’lim oqimiga osonlikcha o’zgartiradi.

Ta’lim faoliyati pedagogik ta’sir vositasida amalga oshiriladi va o’quvchilarni ijtimoiy munosabatlarga kiritishning asosiy shakllaridan biri hisoblanadi. Ta’lim faoliyatida o’quvchi shaxsiyatining barcha jihatlari, jumladan, qobiliyat, ehtiyoj, motiv, qiziqish, iroda bilish vositasi hisoblanadi. Bu yerda o’quv faoliyati bilish faoliyatining tarkibiy qismi sifatida namoyon bo’ladi, unda shaxsga yo’naltirilgan ta’lim prinsiplari nuqtai nazaridan pedagogik o’zaro ta’sir dialog tarzida to’g’ridan-to’g’ri amalga oshiriladi.

Dialogik o’zaro ta’sir natijasida inson ma’naviy dunyosining o’ziga xos yashirin xislatlarini ochib beradigan o’z-o’zini bilishga va anglashga bo’lgan harakat namoyon bo’ladi.

O.Musurmonova “kommunikativ refleksiya – muloqot jarayonida sheriklarining o’zaro bir-birlarini tushunib munosabat qilishlari” deb ta’kidlaydi.

“O’z-o’zini anglash jarayoni uchta asosiy bosqichdan o’tadi. Dastlab, har qanday yuqori xulq-atvor shaklini o’quvchi faqat tashqaridan o’zlashtiradi. Nihoyat, uzoq muddatli rivojlanish jarayonida u ushbu funktsiya tuzilishini anglashni, o’zining ichki operatsiyalarini boshqarishni va ularni tartibga solishni boshlaydi”, – deb yozadi rus psixologi L.S.Vigotskiy.

Kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish natijasida o’quvchi u yoki bu ijtimoiy rolni anglash, o’ziga xos sohadagi faoliyati davomida tajriba orttirish va fikrlashi orqali ushbu rolni tanlash yoki rad etish imkoniyatini qo’lga kiritadi. Bizning fikrimizcha, kompetentlik o’quvchilarning shaxsiy salohiyatini maksimal darajada aks etadi, chunki u inson uchun o’zining ijtimoiy yo’lini tanlashni faollashtiradi va majburiy qiladi. Shaxsiyat, oxir-oqibat, qaysi ijtimoiy strategiyalarni rivojlantirishni va qaysi ijtimoiy sohada uning bilimlari va qobiliyatlari namoyon bo’lishi mumkinligini belgilaydi.

Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta'lim muhitida ijtimoiy-moslashuv va ekzistensial rivojlanuvchi jihatning o'zaro bog'liqligi umumta'lim bosqichida kompetensiyani pedagogik innovatsiya sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi. Pirovard natijada, kommunikativ kompetensiyaning innovasion mazmuni mazkur yondashuvning tarkibini belgilaydi.

Adabiyotlar:

1. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat / "O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi". – T; 2006.
2. Делор Ж. Образование: сокровище сокрытое. – ЮНЕСКО, 1996. – 46 с. – С.5.
3. Musurmonova O. Pedagogik texnologiya – ta'lim samaradorligi omili: Monografiya. – T; 2020. – B.159.
4. Выготский Л. С., Собрание сочинений [Текст]. В 6 т. Т. 4. Детская психология / Л.С.Выготский; под ред. Д.Б.Эльконина. – М: Педагогика, 2004. – С.225.
5. Ziyotova, S., & Shabbazova, D. R. (2023). Boshlang'ich sinf o'quvchilarining dunyoqarashini shakllantirishda milliy qadriyatlarining o'rni. Молодые ученые, 1(6), 34-37.
6. Ruzikulovna, S. D. (2023). Analysis of the Level of Valuable Approach to Primary Class Students. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(4), 227-230.
7. Shabbazova, D. (2023). Psychological-pedagogical factors of improving the literacy of elementary school students based on a personal value approach. Academia Science Repository, 4(05), 12-19.
8. Ruzikulovna, S. D. (2021). The Importance of Personal Value Approach Methodology in Primary School Literacy Classes. JournalNX, 7(11), 78-82.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada J.Delorfning "Ta'lim – yashirin xazina" nomli ma'ruzasi, "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" va "O'zbek tilining izohli lug'ati"dagi ta'rif, A.V.Xutorskoy kompetentlik tushunchasiga ta'rif haqida ma'lumotlar keltirilgan.

РЕЗЮМЕ

В данной статье речь Дж. Делорфа «Образование – сокровенное сокровище», определение в «Национальной энциклопедии Узбекистана» и «Аннотированном словаре узбекского языка», определение понятия компетентности А. В. Хуторской.

SUMMARY

In this article J. Delorf's speech «Education is a hidden treasure», definition in «National Encyclopedia of Uzbekistan» and «Annotated Dictionary of the Uzbek Language», A.V. Khutorskoy definition of the concept of competence information about.